

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

สืบค้นไท-ลาวภูคัง/ครัง/คลั่ง/ครั่งอีกครั้ง : ตำแหน่งแห่งที่, ประวัติศาสตร์ และ กระบวนวิธีวิทยา

อาจารย์ ศรันย์ สมันตรัฐ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความต่อไปนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวในลุ่มน้ำภาคกลางประเทศไทย ศูนย์ทฤษฎีวิจัยศาสตราจารย์ดีเด่นปี พ.ศ. 2552 โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ ร่วมกันสนับสนุนทุนอุดหนุนสำหรับศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์

สาระสำคัญของบทความเป็นการตรวจสอบนามบัญญัติของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว (ภู) ครัง/คลั่ง/คังหรือกลุ่มภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบาง ที่พบว่ามีส่วนสองแนวสันนิษฐาน และมีประเด็นสำคัญที่พบว่าได้อ้างอิงข้อมูลเอกสารชั้นต้นร่วมกัน การตรวจสอบกระทำโดยวิธีการแกะรอยย้อนศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์เอกสารชั้นต้นเหล่านั้นอีกครั้ง ได้แก่วรรณคดีในรัชกาลที่ 2 สองรายการ และจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 3 อีกสองรายการ ทั้งหมดเป็นเอกสารสำเนาคัดจากต้นฉบับจดหมายเหตุสมุดไทยดำโดยได้รับการอนุเคราะห์การค้นคว้าวิจัยจากสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ประเด็นสำคัญของการข้อสันนิษฐานที่ถูกสงสัยคือ “เมืองภูครังเป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นเมื่อครั้งทำสงครามกับเขมรและเวียตนาม” ที่เสนอโดยอ้างจากเอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมืองสุพรรณ จศ. 1202 เมื่อตรวจสอบสืบค้นทบทวนกลับไม่ชวนให้เชื่อตามเช่นนั้นได้ ตรงข้ามหลักฐานที่อ้างถึงรวมไปถึงเอกสารเพิ่มเติมอื่นที่เป็นอิสระต่อกันกลับสนับสนุน ข้อสันนิษฐานอีกแนวที่ว่าเมืองภูครังอยู่ในอาณาบริเวณอาณาจักรของพิษณุโลก พบข้อความที่เป็นจุดเริ่มต้นแนวสันนิษฐานในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179

นอกจากนี้ยังพบความสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานดังกล่าวจากภาษาศาสตร์ที่ว่า ภาษาสำเนียงลาวคังหรือสำเนียงหลวงพระบาง มีความคล้ายคลึงกันระหว่างภาษาลาวในภาคเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ แคว้นหลวงพระบาง แคว้นไชยบุรี ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และภาษาลาวที่พูดกันในบางส่วนของ เพชรบูรณ์ เลย และพิษณุโลก ในบริเวณพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงถึงแม่น้ำน่านในประเทศไทย

จากมุมมองประวัติศาสตร์ทรัพยากรก็ได้พบว่า บริเวณข้างต้นในประเทศไทยอันอาจเรียกได้ว่าในอาณาจักรพิษณุโลกเดิมนั้นเป็นพื้นที่จัดหาดัง คลั่ง/ครัง/คัง ทรัพยากรของป่าที่เป็นสินค้าออกสำคัญของสยามในสมัยอยุธยา-ต้นรัตนโกสินทร์ การทบทวนเอกสารยังรวมไปถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองในรัชกาลที่ห้าคือ “ทำเนียบหัวเมือง รศ. 118” ที่ก็ได้ระบุถึงเมืองภูครังแขวงเมืองเอกพิษณุโลกไว้ด้วย ต่างก็มีส่วนสนับสนุนให้เกิดความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน

เมื่อพิจารณาพร้อมกับขอบเขตทางภาษาของวิธีผู้คนที่สลับสับกันซ้อนทับกันไปมา ในการตั้งถิ่นฐานการค้า และการเดินทางในสมัยที่ราชอาณาจักรล้านช้าง-ล้านนาติดต่อกันและกัน เห็นว่าการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์ทางสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นกรอบการวิจัยนี้ ไม่ควรจินตนาการจากสำนักขอบเขตแดนประเทศแบบรัฐชาติปัจจุบัน หรือด้วยการศึกษารูปแบบเปรียบเทียบเชิงสัมบูรณ์แต่เพียงมุมมองเดียว ทว่าจำเป็นต้องทำความเข้าใจผ่านมุมมองอื่นเชิงสัมพัทธ์ที่มีอำนาจในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมใน ปัจจุบันได้ด้วย เช่น ชาติพันธุ์ภาษา วัฒนธรรมศึกษาและมานุษยวิทยา อาทิ ทฤษฎีการผลิตสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการพลัดถิ่น และทฤษฎีสถิติทางชาติพันธุ์ เป็นต้น การวิจัยทบทวนความรู้ก่อนนำไปใช้ยังไม่หมดอายุเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น

คำสำคัญ : ตำแหน่งแห่งที่ ไท-ลาว คัง-คลั่ง-ครั่ง-ภูครัง สำเนียงหลวงพระบาง ชาติพันธุ์ภาษา จดหมายเหตุ ต้นรัตนโกสินทร์ ของป่าสินค้าออก

บทนำ

บทความนี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญห้าส่วน ส่วนแรกเป็นการอภิปรายถึงการเรียกนามบัญญัติและแนวนิยาม ไท-ลาวคัง/ครั้ง/คลัง ที่ได้พบในทบทวนเอกสาร เป็นการปูพื้นไปถึงข้อสันนิษฐานในวงวิจัยเสนอความจำเป็นที่จะต้องสืบค้นความรู้ต้นตอของไท-ลาว คัง/ครั้ง/คลังขึ้นอีกครั้ง ส่วนที่สองเสนอรายละเอียดการสืบค้น “ไท-ลาวคัง” จากสำเนาจดหมายเหตุ-เสนอการศึกษาสืบค้นการวิเคราะห์รายละเอียดทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความคิดต้นกำเนิดที่ว่า “เมืองครั้งเป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” ที่พบใน “สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย-ลาวครั้ง” ตลอดจนที่นิยมอ้างถึงงานวิชาการเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไท-ลาวในชั้นต่อๆ มา การย้อนรอยกระทำผ่านหลักฐานที่ถูกอ้างถึงของหนังสือ “ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์” โดยเป็นเอกสารจดหมายเหตุราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 เฉพาะเอกสารที่ได้ถูกอ้างถึงในหนังสือดังกล่าวเป็นหลักในการศึกษานำไปสู่ส่วนที่สาม ที่อภิปรายสรุปเรียงตามลำดับเหตุการณ์ตามการสันนิษฐานใหม่

ส่วนที่สี่ “ภูมิ-ประวัติ ของ ครั้งส่วย และ ภูครั้ง” สานิตการค้นคว้าทางเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับครั้ง (ส่วย) ในแง่มุมศาสตร์ทรัพยากรเพื่อสนับสนุนแนวทางข้อสรุปแนวทาง “ลาวเมืองครั้งแขวงเมืองพิษณุโลก” ในส่วนที่ก่อนหน้านี้

ส่วนที่ห้าส่วนสุดท้ายเป็นการสรุปวิจารณ์เอกสารเสนอสมมุติฐานทางนามบัญญัติไท-ลาวคังที่ได้จากการศึกษาตลอดจนอภิปรายแง่มุมสันนิษฐานข้อจำกัดในการวิจัยที่ได้ตรวจสอบ รวมไปถึงข้อคิดเห็นตลอดจนทฤษฎีที่จำเป็นต่อการศึกษาไท-ลาวคังเชิงชาติพันธุ์ภาษาและการศึกษาแบบ “องค์รวม” อื่นๆ ในสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไป

1. รูปลานามบัญญัติ “ไท-ลาวคัง”

เพื่อให้ความเข้าใจโดยทั่วไปในบทความนี้ใช้ คำว่า ไท ในภาษาลาวเป็นคำกลางๆ หมายถึง “คน” คนลาวเรียกตนเองโดยใช้คำไทหรือไตนำหน้า ส่วน “ไท-ลาว” ที่จะใช้ต่อไปในบทความนี้หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนสู่ล้านช้าง และจากราชอาณาจักรล้านช้างสู่สยาม ซึ่งผู้เขียนคล้อยตามความเห็นของ แกรนท์ อีแวนส์ที่ว่า

“...กว่าที่ลาวและไทย จะปรากฏตัวขึ้นในในลักษณะที่เป็นรัฐชาติดังที่เราู้จักกันทุกวันนี้ก็ต้องกินเวลาอีกหลายศตวรรษ และต้องผ่านกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคอันซับซ้อน ซึ่งชาวไทเป็นผู้มีบทบาทสำคัญก่อนศตวรรษที่ 19 ไม่มีเหตุผลใดที่เราจะใช้คำว่า “ชนชาติลาว” หรือ “ชนชาติไทย” แม้ว่าจะเป็นเรื่องธรรมดาที่ประวัติศาสตร์ของชาติทั้งสองจะได้พยายามใช้คำดังกล่าว ย้อนกลับไปในอดีตให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าการบันทึกประวัติศาสตร์ด้วยเหตุผลทางชาตินิยมเช่นนั้น เป็นการบิดเบือนความเข้าใจของเราว่าโลกยุคปัจจุบันมีความเป็นมาเช่นใด ดังนั้นข้าพเจ้าจึงตั้งข้อบแรกในหนังสือเล่มนี้ (-ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาวประเทศกลางแผ่นดินเอเชียอาคเนย์) ว่า “ก่อนจะเป็นลาว” แต่ช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็หมายถึง “ก่อนจะเป็น ประเทศไทย กัมพูชา พม่า เวียดนาม หรือ จีน” เช่นกัน.....และ..... หากเราปรากฏอย่างแท้จริงที่จะเข้าใจช่วงเวลาก่อนยุคปัจจุบันของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะต้องก้าวเข้าไปในโลกที่มีทัศนคติต่อตนเองแตกต่างไปจากโลกทัศน์ของพวกเขาอย่างสิ้นเชิง”

(แกรนท์ อีแวนส์, 2549 : 2)

ขอใช้พื้นที่ต่อมาอภิปรายถึงคำว่า ครั่ง โดยในภาษาลาวซึ่งไม่ใช่ระบบตัว “ร” ควบกล้ำ (เรื่องเดช ปันเขื่อนขันธ์, 2539 : 43) จึงจะออกเสียงคำนี้ว่า “คั่ง” หมายถึง ครั่งที่เป็นทรัพยากรของป่าที่สำคัญในเขตกัมพูชา-สยาม-ล้านช้างมาแต่โบราณ ทรัพยากรนี้ยังเป็นสิ่งสำคัญในการใช้สอยในชีวิตประจำวันในการเป็นวัสดุเชื่อมตัวกลางระหว่างไม้กับโลหะในเครื่องมือเครื่องใช้ และ เป็นส่วนสำคัญของการย้อมผ้าให้เป็นสีแดงที่เรียกว่า ผ้าย้อมครั่ง โดยเป็นผลผลิตของ

“แมลงในวงศ์แลคซิเฟอร์ริดี (Lacciferidae) แมลงครั่งมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า แลคซิเฟอร์ แลคคา (Laccifer lacca Kerr.) ใช้วงเจาะลงไปบนกิ่งไม้เพื่อดูดน้ำเลี้ยง ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ จึงสร้างรังห่อหุ้มป้องกันตัว ซึ่งประกอบด้วย สารสีม่วงแดง ซีดีสีเหลืองแก่และยางสีส้ม รังนี้คือสารที่เรียกว่า ครั่ง มนุษย์ได้นำมาใช้ประโยชน์กันตั้งแต่สมัยโบราณกว่า 4,000 ปีมาแล้ว โดยใช้เป็นสมุนไพร ยารักษาโรคโลหิตจาง โรคลมขัดข้อ เป็นต้น นอกจากนี้ยังนำไปใช้ในอุตสาหกรรมการทำเซลแล็ก แล็กเกอร์ เครื่องใช้ เครื่องประดับและอื่นๆ ปัจจุบันครั่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศอินเดียและไทย” (ไพฑูริย์ ออบเชย, 2546)

ส่วน “ภูครั่ง” หมายถึง ชื่อเมือง หรือชื่อสถานที่ มีภูเขาที่แหล่งที่มีทรัพยากรที่เชื่อกันว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันไป

“ภาษาลาวครั่ง เป็นภาษาตระกูล ไท-กะได คล้ายคลึงกับภาษาลาวในแถบภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น แขวงหลวงพระบาง แขวงไชยบุรี รวมไปถึงภาษาพูดที่พูดใน จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดเลย ซึ่งอยู่ใกล้แขวงดังกล่าว นอกจากนี้ยังคล้ายคลึงกับภาษาชนครไทย ภาษาที่พูดกันอยู่ในส่วนใหญ่ในอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก”

(มยุรีและเอมอร, 2548 : 11)

ในบทความนี้ใช้คำว่า “คั่ง” ตามขนบนิยมทางมนุษยวิทยาชาติพันธุ์ภาษาที่ให้ความสำคัญกับสาระจากมุมมองผู้ถูกศึกษา โดยการให้เกียรตินับถือเรียกตามมุมมองภาษาของผู้ถูกศึกษา และใช้ “ลาวเมืองภูครั่ง” ตามจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 แม้จะมีรูปเขียนอื่นๆ ด้วย ที่แตกต่างกันเนื่องจากใช้ตามชื่อเรียกของเอกสารอื่น อย่างไรก็ตามการทบทวนเอกสารชั้นต้น ได้พบรูปแบบที่เรียกที่อาจหมายร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาไท-ลาวคั่งตามตารางดังต่อไปนี้

คั่ง (ส่วย-สินคำ)	รูปคำสะกดนี้พบในจดหมายเหตุรัชกาลที่สอง และ ในจดหมายเหตุรัชกาลที่สาม ช่วงระหว่างปี จ.ศ. ๑๒๐๐-๑๒๐๑
ครั่ง (ส่วย)	จดหมายเหตุรัชกาลที่สามตั้งแต่ จ.ศ. ๑๒๐๒ - สิ้นรัชกาลที่สาม
ลาวคร้วเมืองพุท้ง	จดท. ร.๒ บัญชีเบิกจ่ายแลพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย (๑๔), จ.ศ. ๑๑๗๗, วัน ๑. ๖ ๘ คำปี ฉลุนพทก
ลาวเมืองภูกราง	จดท. ร.๒ บัญชีเบิกจ่ายแลพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย (๑๔), จ.ศ. ๑๑๗๗, วัน ๔.๑ ๙ คำปีฉลุนพทก
ลาวเมืองภูครั่ง	จดท. ร.๒ บัญชีเบิกจ่ายแลพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย (๑๔), จ.ศ. ๑๑๗๗, วัน ๖ ๙ คำปีชวลลัมพททิก
ลาวเมืองเวียงครั่ง	จดท.ร ๓. ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเรื่องส่งจั่ว เมืองพวน เมืองเวียงจันทร์ (๑) จ.ศ. ๑๑๙๙ ใน บังอร ปิยะพันธุ์, ๒๕๔๑ : ๖๕ เจริญวรรที่ ๕๕

ลาวกา (กะละ, ล่อเกอ)	ชาวบ้านที่พลัดเรียกชาวบ้านที่พลัดลงมียังถึงสำเนียงที่แตกต่างกัน(สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยนาท : น.๑๒): (มยุรีและเอมอร, ๒๕๔๘ : ๕)
ลาวเวียง, ไทเวียง	ชาวบ้านที่พลัดเรียกตนเองยืนยันว่าบรรพบุรุษมาจากเวียงจันทร์เช่นกันกับชาวบ้านที่พลัด, ชาวบ้านกุดจอก, ชาวบ้าน เนินขาม ก็เรียกตนเองได้ว่า ลาวเวียง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยนาท:น.๑๒)และ ไทเวียง (แดน พุ่มจำปา และวันทา เมื่อน้อง-วัฒนธรรมไทเวียงผ้าทอเนินขาม) พิจารณาคำว่า “เวียง”เป็นคำกลางๆ หมายถึง “เมือง”, “มีความเจริญ” เช่นเดียวกับที่ชาวไทโยนในเมืองใหญ่เช่น เชียงใหม่เรียกตนเองว่า “คนเมือง” ดูการอภิปราย “เวียง”ที่ (ศรีศักร วัลลิโภดม ๑๐๙-๑๑๓.) และ “เมือง”ที่ (โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน, ๒๕๕๒ : (๑๒)-(๑๓))
ลาวกา Lao-gao	๑.ข้อสันนิษฐานของสร้อย สร้อยสุทนต์ว่า “กา”หมายถึงชนชาติหนึ่งในเมืองน่าน ลาวกา หมายถึง หลวงพระบาง และเมืองน่านทั้งสอง (โยชิยุกิ มาซุฮารุ, ๒๕๔๖ : ๓๘ เชิงอรุณที่ ๑๘) ๒.ชื่อเรียกหน่วยการเมืองของลาวช่วงรัชกาลสมัยใหม่โดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ หลักฐานจากจดหมายเหตุจีน (เพ็งอั้ง : ๔-๕)
ลาวครั้ง ลาวเวียง ลาวหลวงพระบาง	ชุมชนลาวกลุ่มต่างๆในนครปฐมที่ใช้กำหนดนิยามกลุ่มตนเอง (บังอร ปิยะพันธุ์, ๒๕๔๖ : ๑๐๔-๑๐๕) ส่วน บักริน วงศ์ศิริ ใช้คำว่า ลาวหลวงพระบางในความหมายสำเนียงภาษาของคนดั้งเดิมใน หล่มเก่า (บักริน วงศ์ศิริ, ๒๕๔๔ : ๑๑๔-๑๓๗)
ลาวชีลาวคัง	ชีหรือชีชีเป็นคำภาษาลาวหมายถึง “ชัน” (สุวิทย์ ชีรสอวกัด, ๒๕๔๓ : ๒๔๖) เป็นการเรียกตามทรัพยากรคล้ายคู่กันกับ “ครั้ง” การศึกษาภาคสนามได้พบชุมชนที่เรียกตนเองเช่นนี้ ใน บ.ทุ่งก้านเหลือง ต.ป่าสะแก อ.เดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี
ลาวชีได้, ชีได้	ชาวบ้านกุดจอกเรียกชาวบ้านเนินขาม เชิงหมื่นแคลน หมายถึง ได้ทั้งทิศใต้และได้ (คปไฟ) ต่างแยกอัตลักษณ์ระหว่างกันด้วยสำเนียงต่างกันภาษา สอดคล้องกับการตรวจสอบของ วีระ อาโนลัก ขณร่วมสัมภาษณ์ในการทำงานภาคสนามที่กุดจอกและเนินขาม เห็นว่าแม้ทั้งสองที่ตั้งบางครั้งจะนิยามตนเองว่า “ลาวคัง” ทว่าสำเนียงการสนทนาก็แตกต่างกัน โดยสำเนียงกุดจอกเป็นสำเนียงลาวเหนือ-หลวงพระบาง แต่สำเนียงเนินขามเป็นสำเนียงลาวใต้-เวียงจันทร์
ลาวชีครั้ง	ชาวบ้านเนินขามเรียกชาวบ้านกุดจอก เชิงหมื่นแคลน หมายถึง ครั้ง แต่บรรพบุรุษของทั้งสองกลุ่มต่างเรียกตนเองว่า ลาวเวียง เช่นเดียวกัน(สัมภาษณ์ นิวิฒนาการ ศรีพรหม)
ลาวค่าน	ชาวลาวคังใน อ.ด่านซ้าย จ.เลย และ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี (มยุรีและเอมอร, ๒๕๔๘ : ๕)
ลาวเต่าเหลือง ลาวโนนเปือยแดง	ชาวลาวคังใน อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ (มยุรีและเอมอร, ๒๕๔๘ : ๕)

ภาพที่ 1 : ตารางแสดง คำเรียก “ไท-ลาวคัง” ที่พบในเอกสารและท้องถิ่นในประเทศไทย

เมื่อสืบค้นความหมายมักพบข้อขัดแย้งที่ปรากฏ เกี่ยวกับสันนิษฐานแหล่งกำเนิดเช่นใน “สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง” โดย มยุรี ถาวรพัฒน์ และ เอมอร เชาว์สวน (2548) ซึ่งใช้ข้อมูลจาก “ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ (2541)” ที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ของบังอร ปิยะพันธุ์ (2529) เรื่อง “ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” อีกทีหนึ่งนั้น ในประเด็นเกี่ยวกับลาวครั้งในรัชกาลที่ 2 ดังที่บังอรได้กล่าวไว้ในคำนำว่า

“สมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 มีชาวลาวย้ายถิ่นเข้ามาไม่มากนัก ประกอบกับมีเอกสารกล่าวไว้น้อยมาก จึงวิจัยเฉพาะวัตถุประสงค์และสาเหตุของการย้ายถิ่นเท่านั้น”

บังอร ปิยะพันธุ์ได้เสนอนิยาม “ชนชาวลาว” ในบทที่ 1 ว่าหมายถึงชน 6 กลุ่มได้แก่ 1. ประชาชนที่อยู่ในหัวเมืองล้านนา... เรียกโดยเฉพาะว่า “ลาวพุงดำ” 2. ประชาชนที่อยู่ในภาคอีสาน... 3. ประชาชนที่อยู่ในบริเวณอาณาจักรหลวงพระบาง...

4. ชาวลาวที่มาจากเมืองพวน... 5. ลาวทรงดำหรือลาวโซ่ง มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย... และ 6. “ลาวภูครัง ถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูครัง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อสงครามกับเวียดนามในรัชกาลที่ 3” (เชิงอรรถ 7- จมท.ร.3, สมุดไทยดำ (18), ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมืองสุพรรณ จ.ศ. 1202 พ.ศ. 2383) “เมื่อกวาดต้อนชาวลาวเมืองภูครังเข้ามาได้แล้วได้ส่งไปอยู่เมืองสุพรรณบุรีและเมืองนครชัยศรี ในเอกสารสมัยนั้นเรียกว่า ลาวภูครัง และ ลาวครัง” (เชิงอรรถ 8 - จมท.ร.2, สมุดไทยดำ (14), บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. 1177, (10) ร่างคุฎกอักษรถึงเมืองเวียงจันทน์ จ.ศ. 1179) (โปรดดูภาคผนวกใน บังอร, 2541 : 4)

นอกจากนี้ ส่วนนี้ยังปรากฏอยู่ในบทที่ 2 ในหัวข้อ 2.2.2 การย้ายถิ่นของชนชาวลาวเมืองภูครัง (ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ใจความเหมือนกันว่า “...เมืองภูครัง เป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อครั้งทำสงครามกับเขมรและเวียดนาม” (เชิงอรรถ 19 จมท.ร.3 สมุดไทยดำ (18), ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมืองสุพรรณ จ.ศ. 1222 พ.ศ. 2403) (เพ็ญอ้าง : 49) สอบทานแล้วพบว่า จ.ศ. นี้คลาดเคลื่อนกับเอกสารเดียวชื่อเดียวกันข้างต้นและที่ถูกต้องคือ จ.ศ. 1202

โดยการศึกษาเพื่อผลิตบทความนี้ ผู้เขียนใช้เอกสารเหล่านี้เป็นจุดหมายในการสืบค้นอีกครั้ง ตามเอกสารอ้างอิงตามที่บังอร ปิยะพันธ์ได้ให้ไว้ในเชิงอรรถของเธอ

ข้อความสองตอนในหนังสือนี้แจ่มชัดจนมันคงมากเสียจนเอกสารชิ้นต่อมา เช่น สารานุกรมลาวครังของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อนำงานชิ้นนี้มากล่าวไว้ไม่อาจจะเลยข้อความดังกล่าวได้ ทั้งๆ ที่ขัดแย้งกับการค้นคว้าส่วนอื่นๆ ในสารานุกรมเล่มเดียวกันเองเช่นที่กล่าวถึงลาวภูครังที่อพยพหลบไปอยู่ เวียงจันทน์ว่า “..ครั่งลาวภูครังแขวงเมืองพิษณุโลก” และ สำคัญสำคัญในแผนที่ชาติพันธุ์ “ไทยเลย, ลาวครั่ง, ลาวหล่ม” (สารานุกรมลาวครัง, 2548 : 6-7)

ความคลุมเครือที่เกิดขึ้นเนื่องเพราะสาระสำคัญมาย้อนแย้งกันเองนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่ามีความจำเป็นทางวิชาการที่จะต้องตรวจสอบสืบค้นให้ได้ความชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลัก โดยจะเสนอรายละเอียดการสืบค้นในส่วนต่อไปของบทความ

2. สืบค้น “ไท-ลาวคัง” จากสำเนาจดหมายเหตุ

การวินิจฉัยเอกสารจดหมายเหตุต่อไปนี้ จะนำสำเนาจดหมายเหตุทั้งสามฉบับมาทบทวนโดยละเอียดตามลำดับได้แก่

1. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, สมุดไทยดำ, เลขที่ (18), ร่างตราเจ้าพระยาจักรี ตอบเมืองสุพรรณ จ.ศ. 1202 พ.ศ. 2383 หอสมุดแห่งชาติคัดสำเนาสอบทานสำเร็จเมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2528
2. สำเนาจดหมายเหตุสมุดไทยดำ (14), บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. 1177, พ.ศ. 2358 หอสมุดแห่งชาติคัดสำเนาสอบทานสำเร็จเมื่อ 29 ธันวาคม 2526
3. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เลขที่ (10) ร่างคุฎกอักษรถึงเมืองเวียงจันทน์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร จ.ศ.1179, พ.ศ. 2360 จดหมายเหตุนี้ไม่มีสองภาคส่วนแต่ละส่วนมีเนื้อความแตกต่างกันทั้งคัดสำเนาก็ไม่พร้อมกัน

3.1 ส่วนแรก ๐ ร่างคุฎกอักษร เมืองเวียงจันทน์ ด้วยราชการเมืองพุทไธเพชร แลไท เจาราชบุต/หลวงทรงพล คุมเงิน ขึ้นไปจัดซื้อข้าว เดือน 1 ปีชลู นพศก ๐ หอสมุดแห่งชาติคัดทวนสำเนา เมื่อ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 เนื้อหาโดยสรุปเป็นสถานการณ์ข้าวยากหมากแพงทุพภิกขภัยในเมืองปากกั, เมืองโขง, เมืองแสนปาง, และเมืองเชียงแตง (รอยต่อ

สามประเทศลาว-กัมพูชา-เวียดนามในปัจจุบัน) อันสืบเนื่องจาก ใบบอกเมืองปัตบอง สืบข่าวราชการเมืองพุทไธพญ พบว่า เมืองไซ่ง่อนเปลี่ยนเจ้าเมืองพนมเปญ ทำให้รัชกาลที่ 2 ไม่ไว้ใจ จึงตัดสินใจจัดหาเสบียงไปช่วย โดยส่งซื้อ เสบียงจากเวียงจันทร์ และต่อมาเวียงจันทร์ก็ถวายเงินส่วนนี้คืนพระคลังหลวง

3.2 ส่วนที่สองเกี่ยวกับ ครั้วลาวภูครั้งแขวงพิษณุโลกพากันหลบหนีไปเวียงจันทร์ หอสมุดแห่งชาติพิมพ์คัดค้านและตรวจทานเมื่อ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2513

จะกล่าวถึงการวินิจฉัยอย่างละเอียดของสำเนาจดหมายเหตุที่เสนอนี้ตามลำดับต่อไปนี้

2.1

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, สมุดไทยดำ, เลขที่ (18), ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเจ้าเมืองสุพรรณ จ.ศ. 1202 พ.ศ. 2383 ที่ได้ถูกอ้างอิงถึงเพื่อสนับสนุนข้อความต่อไปนี้

“ลาวภูครั้ง ถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูครั้ง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อสงครามกับเวียดนามในรัชกาลที่ 3”

จดหมายเหตุรัชกาลที่สามฉบับนี้ หอสมุดแห่งชาติได้คัด-ถ่ายทอดจากต้นฉบับที่เป็นอักษรไทยโบราณ โดย เกษียร มะปะโม แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2528 เนื้อความมีสองส่วนหลัก ส่วนแรก เป็นร่างสารเจ้าพระยาจักรีมาถึงพระยาสุพรรณและพระปลัดกรมการเมือง เนื้อความเป็นเรื่องการสนับสนุนการซ่อมสร้างพระประธานอุโบสถวัดป่าเลไลยก์ เมืองสุพรรณบุรีไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ “ลาวภูครั้ง” แต่อย่างใด ส่วนที่สอง เป็นร่างสารพระราชเสนา/หลวงศรีเสนาถึงสมุหนายก เกี่ยวกับราชการ เสบียงในกองทัพไทยที่กำลังทำราชการที่อุดรมีไชย มี “กองทัพเมืองครั้ง” อยู่ในร่างด้วยจึงแน่ใจได้ว่าที่บอกร บิยะพันธุ์กล่าวถึงคือเอกสารส่วนนี้ เพื่อให้กระจ่างชัดจะคัดตามภาษาเดิมและถอดความจดหมายเหตุในส่วนที่สองนี้ทั้งหมดดังนี้

○ ร่างสารตราขึ้นทูลพระราชนิพนธ์ฯ แล้วได้กราบเรียน พณฯ สมุหนายกแล้ว สมุหนายกสั่งว่าให้มีไปตามร่างนี้เถิด ○

“...ไปคิดราชการอยู่ที่เมืองอุดรมีไชย พระยาปลัดว่าได้อาข้าหลวง (จ่าย) ทั้งให้กองทัพและคนทั้งหลายกับครอบครัวรับพระราชทานก็ได้เข้าไปไม่ครบจำนวน ได้อาข้าหลวงรลือ (ระลือ ขึ้นเมืองพระตะบอง) เพิ่มเติมบ้าง แล้วได้แจ้งความกับเจ้าพระยาบดินทร์เดชา ○ สั่งว่า ถึงกรมการจะรับพระทานบ้างก็ได้ขึ้น พระยาปลัดอ้างว่าได้ข้าหลวงจ่ายกองทัพเมืองครั้งเจ้าพระยาบดินทร์เดชาออกไปคิดราชการก็เนิ่นนานหลายปีจะ (ให้) เอาข้าหลวงจ่ายหรือไม่จ่ายก็ไม่แจ้ง แต่บัญชี-ทางว่า (ของ) เจ้าพนักงานรักษาลางข้าเมืองพระตะบอง ก็ว่าพระยาปลัดยืมข้าหลวงไปรับพระราชทานก็หายืมแต่พระยาปลัดคนเดียวไม่กรมการขุนหมื่นราษฎรก็ยืมหลายคน เจ้าพนักงานก็ได้ตั้งบัญชีจำนวนข้าว่า พระยาปลัดกรมการเบิกข้าไปจ่ายให้กองทัพ พระยาปลัด/พระยกระบัตร์จะอ้างเอาจำนวนข้าที่ได้จ่ายให้กองทัพเท่าๆ มากลบเคลื่อนข้ารายยืม (ข้าที่ยืมไป) นั้นก็เห็นจะไม่ควร พระยาปลัด/พระยกระบัตร์บอกข้าไปก็แต่สองคน พระยาอนุชิตชาญไชยข้าหลวงกรมการก็ไม่ไปบอกเขาด้วย ให้พระยาปลัด/พระยกระบัตร์ กรมการราษฎรเร่งรัดหาข้ารายยืม (ข้าที่ยืมไป) มาตวงขึ้นนางไว้ให้ครบจำนวน มีราชการคุกคามขึ้นมาประการใดจะได้เอาข้าออกจ่ายกองทัพโดยสะดวก สารตรามา ณ วันพฤหัสบดี แรมสิบค่ำเดือนสิบสอง ปีวอกโทศก ○” (เน้นความโดยขีดเส้นใต้และขยายความในวงเล็บโดยผู้เขียน)

○ ร่างตราขึ้น พระราชเสนา/หลวงศรีเสนา ทำแล้วเอาไปถวายพระเจ้าที่นั่งยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิทแล้วโปรดเกล้าฯ สั่งว่าให้มีไปตามร่างนี้เถิด แล้วได้เอาไปกราบเรียน พณฯ สมุหนายกที่จวน แล้ว ○

แม้ว่าเมืองพระตะบองและอุดรมีไชยจะเกี่ยวข้องกับสงครามกับเวียดนามได้ แต่ไม่สามารถจินตนาการได้เลยทีเดียวว่า “ลาวภูครั้ง ถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูครั้ง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่น

ชั่วคราวเมื่อสงครามกับเวียดนามในรัชกาลที่ 3" และ "...เมืองญครัง เป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อครั้งทำสงครามกับเขมรและเวียดนาม" จะถูกนำมาจากจดหมายเหตุฉบับนี้ได้อย่างไร

2.2

สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 คัดจากสมุดไทยดำ เลขที่ (14). บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. 1177 เอกสารชิ้นนี้มีความยาวมากเป็นบัญชีทางวังตั้งแต่ต้นรัชกาลจนปลายรัชกาลที่ 2 ได้พบว่ามี "นายลาวครัวเมืองพุทรา" ในบัญชีวัน ๑๘ ค่ำ ปีมะแม พุทธศักราช ๒๓๑๘ ค่ำ ปีมะแม พระไชยยศ รับสั่งเอาไปพระราชทานทูตไปเมืองญวน วังหลวง หลวงขุนหมื่น 8 คน 3 ซั่ง 11 ตำลึง ฝรั่ง 2 คน 8 ตำลึง รวม 10 คน 3 ซั่ง 19 ตำลึง วังหน้า ขุนหมื่น 5 คน 2 ซั่ง 15 ตำลึง ฝรั่ง 2 คน 8 ตำลึง, นายท้าย, นายใบ, 3 คน 9 ตำลึง รวม 10 คน 3 ซั่ง 12 ตำลึง 20 คน 7 ซั่ง 11 ตำลึง นายลาวครัวเมืองพุทราอยู่สามปทรว แขวงเมืองนครไชยศรี 10 คน 2 ซั่ง 13 ตำลึง รวม 10 ซั่ง 4 ตำลึง 8 รายการเงิน 79 ซั่ง 5 ตำลึง"

ภาพเอกสารฉบับนี้ของกรมราชบัณฑิตยสถาน

และ "เรือนลาวเมืองพุทรา" ในบัญชีรายวัน ๔๙ ค่ำ ปีมะแม พุทธศักราช

"วัน ๔๙ ค่ำ ปีมะแม พุทธศักราช พระราชทานอากรเบิกจัดตั้งจากเมืองเรือนลาวเมืองพุทรา ยกออกไปช่วยทำ ณ เมืองนครไชยศรี 30225 ตับ เป็นเงิน 12 ตำลึง 2 บาท 1 สลึง 1 เฟื้อง"

ภาพเอกสารฉบับนี้ของกรมราชบัณฑิตยสถาน

"ลาวครัวเมืองพุทราและลาวเมืองพุทรา" จึงปรากฏอยู่ตามเอกสารจริง

อนึ่งยังพบอีกด้วยว่า มีการกล่าวถึง "ลาวเมืองญ/ลาวเมืองญ ครัง/ลาวเมืองญครัง" ในช่วงปลายรัชกาล อย่างน่าสนใจในวันศุกร์แรมห้าค่ำเดือนห้าปีชวดสัมฤทธิ์ศก ในจดหมายเหตุฉบับเดียวกันความว่า

"วัน ๖๙ ๕ ค่ำปีชวดสัมฤทธิ์ศก พระราชากรเบิกให้ค่าไม้, ค่าจาก ปลุกเรือ (น)

พระราชทานลาวเมืองญ ครังเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรีเป็นเงิน 1 ซั่ง 10 รายการเงิน 65 ซั่ง"

(ต้นฉบับสมุดไทย-ปลุกเรือนพระราชทานเงิน ลาวเมืองญครังเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรี) สันนิษฐานได้ว่าอาลักษณ์รัชกาลที่สองละ "ไม้โท" ไม่เขียน หากใส่ไม้โทกลับไปก็ครั้งและเจ้า ก็จะได้ความตามที่หอสมุดแห่งชาติชำระข้างต้น แต่ถ้าจะสันนิษฐานความว่าเป็น "ปลุกเรือนพระราชทานลาวเมืองญครังเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรี" ก็เป็นไปได้อยู่ แต่พิจารณาในแง่ที่ว่าภาษาเขียนสมัยนั้นเป็นภาษาสำหรับอ่านให้ฟัง เมื่อรับฟังความจะรู้สึกขัดแย้งในรูปประโยคในที่นี้ผู้เขียนจึงยอมรับสันนิษฐาน "ที่มีวรรค" จากการคัดสำเนาของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ภาพเอกสารฉบับนี้ของกรมราชบัณฑิตยสถาน

2.3

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เลขที่ (10), ร่างสุกอักษรถึงเมืองเวียงจันทน์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร, จ.ศ.1179, พ.ศ. 2360 มีเนื้อหาสองส่วน ส่วนแรกเนื้อหาโดยสรุปเป็นสถานการณ์ข้าวยากหมากแพงทุพภิกขภัยในเมืองปากกั, เมืองโขง, เมืองแสนปาง, และเมืองเชียงแตง (บริเวณรอยต่อสี่ประเทศไทย-ลาว-กัมพูชา-เวียดนามในปัจจุบัน) หอสมุดแห่งชาติ คัดทวนสำเนา เมื่อ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532

ส่วนที่สองเกี่ยวกับ คราวลาวภูคังแขวงเมืองพิษณุโลกพากันหลบหนีไปเวียงจันทน์ หอสมุดแห่งชาติพิมพ์คัดคัดสำเนา และตรวจทานเมื่อ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2513 อันเป็นส่วนกล่าวได้ว่าอันเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ “ลาวเมืองภู ครัง เจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมา” เนื้อความต่อไปนี้คัดจากสำเนาในส่วนที่สอง

“หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาจันทประเทศ เมืองชนบทบุรี พระลคอร เจ้าเมืองขอนแก่น พระไกรสิทธินาท เจ้าเมืองภูเขียว ด้วยทรงพระกรุณา ตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า คราวลาวเมืองภูคังแขวงเมืองพิษณุโลก พากันหลบหนี ขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ให้เจ้าเวียงจันทน์จัดแจงส่งลงมา ณ กรุงเทพฯ แลเจ้าเวียงจันทน์ได้แต่งให้เจ้าอุปราชคุมครัว ลาวมาส่งครั้งหนึ่งแล้ว แต่ครัวป่วยเจ็บยังค้างอยู่ ณ เวียงจันทน์ อีก 643 คน ครั้นจะให้แต่งเมืองเวียงจันทน์คุม ครัวลงไปส่งเล่า เมืองเวียงจันทน์ต้องเกณฑ์คนลงไปทำการพระบรมศพ (รัชกาลที่ 1 - ผู้เขียน) ราชการเมืองเวียงจันทน์ ก็มาก ให้พระยาจันทประเทศ พระลคอร พระไกรสิทธินาท แต่งท้าวเพี้ยคุมคนแลช้างขึ้นไปรับครัวภูคัง ณ เมือง เวียงจันทน์ เมืองละ 160 คน ได้มีสุกอักษรขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์แจ้งอยู่แล้ว ให้พระยาจันทประเทศ พระลคอร พระไกรสิทธินาท เร่งแต่งท้าวเพี้ย คุมคนแลช้างขึ้นไปรับครัวเมืองเวียงจันทน์ คุมลงไปส่งให้ถึงกรุงเทพฯ อย่าให้ ครัวเป็นเหตุการณ์หลบหนีไปได้ หนังสือมา ณ วัน ๑๖ ค่ำ จุลศักราช 1179 ปีฉลูพศกฯ วัน ๖ ค่ำ ได้ส่ง สุกอักษรแลตรา 3 ฉบับนี้ให้เจ้าราชบุตร หลวงทรงพลรับไปแล้ว จำนวนครัวนี้ เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร ให้จำนวน กับท่านปราบเถิดฯ”

คราวลาวภูคังแขวงเมืองพิษณุโลกพากันหลบหนีขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์

3. ประวัติศาสตร์สันนิษฐานตามที่ได้สืบค้นในส่วนนี้สรุปเรียงตามลำดับเหตุการณ์

เหตุการณ์สันนิษฐานต่อไปนี้ใน ข้อ 1. - ข้อ 3. เกิดจากความทำความเข้าใจ “สาร” ใน จม.เหตุ ร. 2 จศ. 1179 ที่พูดถึงเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับงานพระบรมศพที่เราว่าเกิดก่อนหน้า จศ. 1179, พ.ศ. 2360 แต่ปี ส่วนข้อ 4. เกิดจากการอ่านสารในบัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. 1177 ส่วนข้อ 5. สันนิษฐานจากความในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเจ้าเมืองสุพรรณ จ.ศ. 1202 ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อที่แล้ว

1. ลาวครัวเมืองภูคังแขวงเมืองพิษณุโลกอพยพไปเวียงจันทน์ จำนวนระหว่างหนึ่งประมาณหนึ่งถึงสองพันคน จำนวน (ประมาณจาก 643 คน ที่คงเหลือ) ครัวเรือนนี้ได้พากันอพยพยกเมืองจากแขวงเมืองพิษณุโลกไปเมืองเวียงจันทน์ อาจเป็นช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ในรัชกาลที่หนึ่ง ผู้เขียนสันนิษฐานเวลาเช่นนี้ เนื่องจากความในจดหมายเหตุ ร.2 จศ. 1179, พ.ศ. 2360 - ปีที่ 8 ในรัชกาลที่ 2 ได้กล่าวว่าเมืองเวียงจันทน์จัดส่งครัวกลับสยามสองครั้ง โดยในความพยายามที่จะ จัดส่งครัวในครั้งที่สองได้เกิดติดขัดยังไม่จัดส่งครัวเรือนที่ยังเหลืออยู่ 643 คนได้ เนื่องมาจากติดราชการงานพระบรมศพ (ร. 1) จึงเห็นว่าความในจดหมายเหตุนี้เป็นการทำความเข้าใจเหตุการณ์ในอดีตก่อน จะมีคำสั่งในเวลาที่จะบัญชาจดหมาย

ตามความเข้าใจ เช่นนี้ การอพยพจากแขวงพิษณุโลกไปยังเวียงจันทน์จึงต้องเป็นเวลาก่อนหน้านางพระบรมศพขึ้นไปอีก เราไม่ทราบสาเหตุแต่ถือได้ว่าจำนวนคนประมาณนี้เป็นการยกเมือง-ยกครัวหนีเช่นนี้ ต้องเป็นประเด็นสำคัญทางการเมือง การปกครองของราชอาณาจักรอย่างแน่นอน

2. การส่งครัวกลับครั้งแรก เนื่องจากการเป็นประเด็นสำคัญทางการเมือง เมืองเวียงจันทน์จึงควรจะต้องส่งครัวลาวเมืองภูคั้งที่อพยพจากแขวงเมืองพิษณุโลกเหล่านั้นส่วนหนึ่งไม่ทราบจำนวน จากเวียงจันทน์มากกลับคืนให้สยามอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ การส่งครัวกลับครั้งแรกไม่ทราบวันเวลาแน่ชัดสันนิษฐาน แต่อาจในเวลาที่ใกล้เคียงหรือก่อนหน้านางพระบรมศพไม่นาน

3. การส่งครัวกลับครั้งที่สอง ตามรับสั่ง ร.2 จศ.1 179 ให้เมืองชนบท เมืองขอนแก่น เมืองภูเขียว ลำเลียง ลาว ครัวเมืองภูคั้งที่เหลือ 643 คนลงมากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2360 (จ.ศ. 1179) ปีฉลูพศก และถูกส่งให้ไปตั้งหลักแหล่งที่ ต.สำประทวน แขวงนครชัยศรีในปีเดียวกันอันเป็นปีที่ 8 ในรัชกาลที่ 2 โดยทรงพระราชทานวัสดุปลูกเรือนให้ชนพลัดถิ่น กลุ่มนี้ อึ้ง ชนกลุ่มเดียวกันในเวลาเดียวกันนี้ถูกระบุนามเป็น "ลาวเวียง" ในงานวิจัยของเสาวภาและคณะ (2548 : 59)

สำหรับตำแหน่งที่ตั้ง แขวงนครชัยศรีนี้ มีสาเหตุสองประการ ประการแรก เนื่องจากพื้นที่นี้เป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่ ในการปลูกอ้อย ผลิตสินค้าออกที่สำคัญ คือ น้ำตาล การผลิตนี้ต้องการแรงงานในการปลูกและตัดอ้อย ในการทึบน้ำอ้อยและเคี่ยวน้ำตาล ซึ่งเทคโนโลยีสมัยนั้นยังใช้แรงงานทั้งคนและแรงงานสัตว์เป็นปัจจัยการผลิต ในสมัยนั้น ประการต่อมา ยังอยู่ในทิศทางตรงข้ามกับแหล่งที่อยู่เดิม หากเลกครัวจะหนีกลับจะต้องผ่านศูนย์กลางคือกรุงเทพฯ จึงมีโอกาสนี้จะรู้ตรวจสอบได้ (อ่านเพิ่มเติมเพื่อเอาสัมพัทธ์ได้จาก สุวิทย์ ชีวาสัต, 2548: เสาวภา พรสิริพงษ์และคณะ, 2548: พริศศักดิ์ชัยได้สุข, 2551)

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น ได้เกิดภาวะทุพภิกขภัยในหัวเมืองลาวใต้ต่อกับเขมรและเวียดนาม จนต้องจัดหาซื้อเสบียงจากเวียงจันทน์มาจ่ายให้ประชาชนเพื่อบรรเทาความอดอยาก โดยราชสำนักเวียงจันทน์ได้ถวายราชทรัพย์นี้คืนให้ในภายหลัง

4. ปิดบัญชีสรุป ยอดเงินพระราชทาน ไม้และตับจากปลูกบ้านเรือน ให้ครัวลาวภูคั้งเหล่านั้น ในปีขาลปีถัดมาคือ พ.ศ. 2361 (จ.ศ. 1180) สอดคล้องกับ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2373 จศ. 1192 "เรื่องบัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง" ก็ยังพบว่าบัญชีครัวลาวภูคั้งส่วนใหญ่แสดงอยู่ในส่วน "นครไชยศรี"

5. เสนียงหายในพระตะบองโดยผู้ดูแลอ้างว่าจ่ายให้กองลาวครั้ง เหตุการณ์นี้เกิดในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2383 (จ.ศ. 1202) ระหว่างสงครามสยาม-เวียดนามในกัมพูชา ได้มีการระดมจัดหาเสบียงอาหารสำหรับเลี้ยงดูกองทัพไทยในสงครามนี้จากยังฉางประจำเมืองพระตะบอง ได้มีการ "เช็กสต็อกข้าว" แล้วพบว่าได้มีเสบียงหายไปจากบัญชีจำนวนหนึ่ง ผู้รับผิดชอบได้อ้างว่าข้าวที่หายไปเนื่องจากว่าได้จ่ายให้ "กองทัพเก่าๆ / กองทัพเมืองศรี" (-ตั้งแต่ พ.ศ. 2361) โดยมีการอ้างถึงเหตุการณ์ตามจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ในปีฉลู พ.ศ. 2360

แต่ไม่พบการระบุเจาะจงถึงการระบุตำแหน่งว่ามีเมืองครั้งที่ว่าอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตามที่ถูกอ้างในหนังสือลาวในกรุงรัตนโกสินทร์แต่อย่างใด

4. ภูมิ-ประวัติ ของ ครั้งส่วย และ เวียง/เมือง ภูคั้ง

โยชียูกิ มาซุฮาร่า ได้เสนอว่าช่วงอยุธยาตอนปลาย ทอง, ครั้ง และ กายาน จาก อาณาจักรล้านช้างส่วนใหญ่ ส่งออกไปยังตลาดอินเดียและยุโรปโดยผ่านอาณาจักรอยุธยาในปริมาณมาก (โยชียูกิ มาซุฮาร่า, 2546 : 155-156)

“เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่เชื่อมสัมพันธ์กับภูมิภาคลุ่มน้ำป่าสักและเจ้าพระยาตอนล่าง เมืองปากลาย เมืองด่านซ้าย เมืองหนองหานน้อย ติดต่อกับอาณาจักรอยุธยาผ่าน พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และโคราช” (เพ็งอ้ง : 90) “ก่อนหน้านั้นในคริสต์ศตวรรษที่ 14 มีหลักฐานถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่าง ราชตระกูลหลวงพระบาง ราชตระกูลน่าน และราชวงศ์สุโขทัยและคงส่งผลดีต่อการคมนาคมสายหลวงพระบางน่านสุโขทัย” (เพ็งอ้ง : 27)

ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกันกับข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการใช้เส้นทางแม่น้ำป่าสัก เป็นเส้นทางเชื่อมต่อจากแผ่นดินลาวลุ่มน้ำภาคกลางของสยามของ เกรียงไกร เกิดศิริ (อั้งแล้ว : 108), ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเครือข่าย เรื่อง อิง-ยม-น่าน ความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่าง สุโขทัย แพร่ น่าน และ พะเยา ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์โดย ศรีศักร วลิลโกดม (2544) เช่นเดียวกันกับ สันนิษฐานของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ บัณฑิต วรศักดิ์ ได้ยกมาอ้างในงานของเธอว่า

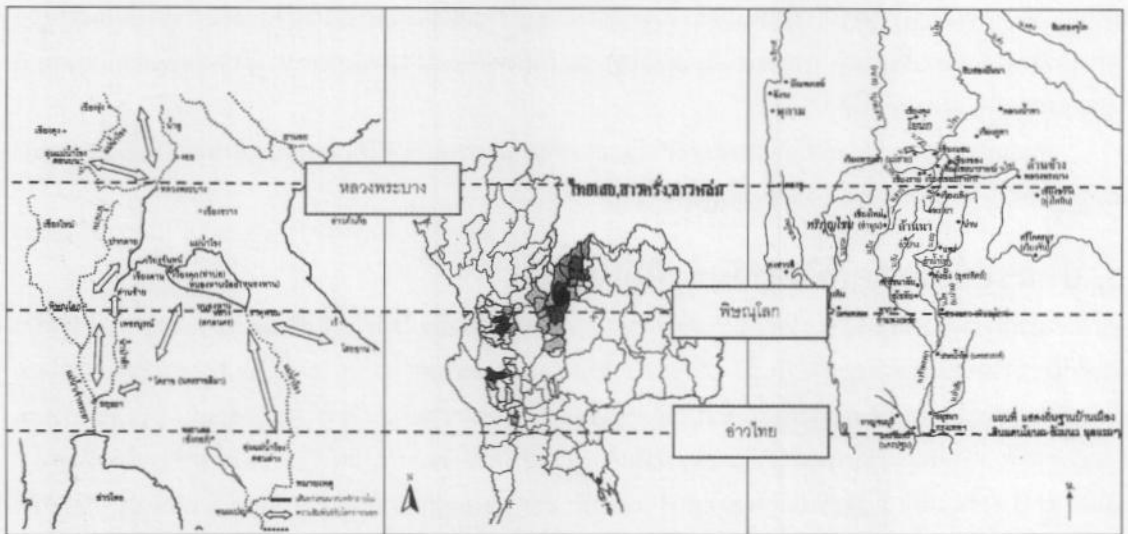
“...ชนพื้นเมืองหล่มเก่า.. สืบเชื้อสายมาจากหลวงพระบางทั้งสำเนียงภาษาและวัฒนธรรมบางอย่าง อาจจะก่อนสุโขทัยก็เป็นได้ เพราะในจารึกสุโขทัยยังปรากฏชื่อเมืองรัต เมืองลุม ควบคู่กัน...ผู้คนที่อพยพมาจากหลวงพระบางอาจเคลื่อนย้ายมาตามลำน้ำโขงแล้วเข้ามาทางน้ำปาด (อุตรดิตถ์) ทำสัก เข้าสู่นครไทยและบางพวกอาจเข้ามาทางจังหวัดเลยและเข้ามาทางบ้านแก่งท้าวเมืองแพร่ ด่านซ้าย สมทบกับสายนครไทยเข้าสู่หล่มเก่า หล่มสัก...” (บัวริน วังศิริ : 121-122)

เมื่อวางข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของเครือข่ายทางเศรษฐกิจภูมิภาคเข้ากับข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของภาษา เราจินตนาการได้ไม่ยากว่าอาณาจักร “ภูคั้งแขวงเมืองพิษณุโลกเป็นหัวเมืองเอก” เป็นแหล่งผลิตรวบรวมครั้งส่วยและที่ตั้งถิ่นฐานของคนทีพูดภาษาไทย-ลาวสำเนียงหลวงพระบางที่ผสมผสานกันมายาวนาน ก่อนเกิดการอพยพไปเวียงจันทน์ของครัวลาวครั้งในช่วงเข้าสู่รัชกาลที่ 2

ในส่วนต่อไปนี้จะพิจารณาแหล่งที่ตั้ง จากรายการบัญชีจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 พบที่ระหว่าง จ.ศ. 1200-1212 ที่จัดทำโดยหอสมุดแห่งชาติ ผู้เขียนคัดเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ ครั้งส่วย แหล่งผลิตและจัดทาศักดิ์ พบแหล่งครั้งส่วยที่สำคัญในสองภูมิภาค ได้แก่ทางใต้และทางเหนือ โดยภูมิภาคทางใต้ประกอบด้วยเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ของไทย ปัจจุบันรวมกับบางส่วนของลาวตอนใต้และตอนเหนือของเขมร ได้แก่ เมืองปากคัต เมืองศรีทันดอน เมืองอุบล เมืองทองคำน้อย เมืองสังฆะ (สุรินทร์) เมืองทองใหญ่ เมืองแสนปาง เมืองขุขันธ์ (ศรีสะเกษ) เมืองกะบิล เมืองขงเจียม เมืองสะเมียม เมืองสุวรรณภูมิ เมืองอุบล เมืองปราจีน เมืองเขมราถ เมืองลำภา

ส่วนภูมิภาคส่วยครั้งทางเหนือ ประกอบด้วย เมืองพิไชย เมืองฝาง เมืองเลย เมืองแก่นท้าว เมืองเพชรบูรณ์ เมืองพิษณุโลก เมืองหล่ม เมืองหล่มสัก เมืองด่านซ้าย รายชื่อในภูมิภาคนี้ตรงทับกันได้กับ “แผ่นผืน-patch” ในแผนที่ภาษาไทยเลย, ลาวครั้ง, ลาวหล่มรวมถึงสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้กล่าวไปแล้ว

ต่อไปจะกล่าวถึงหลักฐานเอกสารชิ้นต่อมา “ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) บันทึกประวัติศาสตร์การจัดการปกครองของไทยในอดีต เรื่องลำดับหัวเมือง ลำดับตำแหน่ง และลำดับผู้รับราชการหัวเมือง” ซึ่งได้รับอนุเคราะห์จากศาสตราจารย์ ธวัช ปุณโณทก ระบุรายละเอียดของมณฑลพิษณุโลก มีรายการ พิษณุโลก อ. (หัวเมืองชั้นเอก) เมืองที่ขึ้นเฉพาะกับเมืองเอก ข้อมูลดังกล่าวตามลำดับได้แก่

โยชียก มาชูฮารา (2546 : 92)

มยรีและเอมอร (2548 : 7)

ศรีศักร วัลลิโภดม (2554 : 162)

(รายชื่อเมือง (ตัวเลขพิกัดในปีกกาแสดงค่าโคออร์ดิเนตที่ตรวจสอบกับฐานข้อมูลทางภูมิศาสตร์ google map หากไม่แสดงคือยังไม่พบ) – ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง)

นครไทย (17.105125, 100.836925) – พระอินทรีศรีรัตนบุรีปะกาไสย.

นครชุม (17.284169, 100.81306) – พระนครชุม.

ศรีพิรมย์ (17.167133, 100.099468) – พระศรีพิรมย์.

พรหมพิราม (17.010303, 100.123444) – พระประสิทธิสงครามรามเดชวิเศษภักดีอภินูริอุตรทิศ.

ชุมศรีลำแดง-พระชุมศรีลำแดง.

ชุมแสงสงคราม (16.820711, 100.020676) – พระชุมแสงสงคราม.

นครป่าหมาก (16.625714, 100.367632) – พระบุควันบุรี.

คำ-พระเกือกคำ.

ด่านซ้าย (17.29597, 100.148148) – พระแก้วอาสา.

ชาติตระการ (17.347099, 100.659256) – พระชาติตระการ.

ภูศรี – พระมหาดงรงค์.

ไชยนาม (16.854031, 100.484962) – พระไชยนาม.

ตะนัม พระตะนัมไตรเพชร, ไทยบุรี-พระไทยบุรี, เทพบุรี – พระเทพบุรี

(ขีดเส้นได้โดยผู้เขียน-ข้อมูลส่วนถัดไปเป็นเมืองพิไชยไทและเมืองขึ้นตามลำดับจะไม่กล่าวถึง)

ข้อมูลนี้มีความน่าเชื่อถือ ผู้เขียนพบเอกสารที่ระบุถึงนามที่ได้ตั้งนี้ในรายการจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386), (70), ใบบอกพระราชสิทธิทานนท์ เมืองพิณโลก นำส่ง เร่ว ครั้งส่วยและเครื่องบรรณาการกอง พระแก้วอาสา (ด่านซ้าย) และจดหมายเหตุ ร.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391) (106), ใบบอก (พิณโลก) พระราชฤทธาทานนท์เมืองพิณโลก ถึงนายเวร ณ ศาลาลูกขุนว่า ได้นำทองคำส่วยกองพระ

เมืองคำ มาถวาย อย่างไรก็ตามเราไม่พบรูปครั้งในฐานะเมืองเช่น ด้านซ้ายและคำในเอกสารทั้งสอง ผู้เขียนสันนิษฐานว่าการอพยพครั้งปลายรัชกาลที่ 1 เป็นการอพยพย้ายชุมชน ถ้ายังกองอยู่บ้างจำนวนประชากรที่หลงเหลือคงน้อยลงมากจนหมดกำลังที่จะส่งส่วยครั้งได้

สหสัมพันธ์ของชุดข้อมูลที่เป็นอิสระต่อกันหลายแหล่งที่มา และสาขาวิชาที่ได้แจกแจงเสนอในส่วนนี้สนับสนุนแนวสันนิษฐานที่ว่า “ครั้วลาวภูครั้งแขวงเมืองพิษณุโลก”

5. บทสรุปข้อวิพากษ์ข้อจำกัดข้อคิดเห็น

การศึกษาแนวมานุษยวิทยาชาติพันธุ์ในพิธีกรรมนางเทียมโดย บัวริน วังศิริในพื้นที่หล่มเก่า จ. เพชรบูรณ์ อันเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง “วรรณกรรมพื้นบ้านในชุมชนลาวหลวงพระบางกับบทบาทการสืบสานความเป็นลาวหลวงพระบางในบริบทสังคมไทย” ชี้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ “ลาวหลวงพระบาง” ในพื้นที่ได้ตั้งหลักแหล่ง ณ ที่นี้ยาวนานถึงสมัยสุโขทัย ลาวหลวงพระบางในที่นี้ก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาเดียวกันกับในบทความนี้ใช้ว่า “ไท-ลาวภูครั้ง/ครั้ง/คลั่ง/ครั้ง” นั่นเอง อาจมองใน สโคปที่ใหญ่ขึ้นจนพ้นชาติพันธุ์ และเวลา ออกไปผ่านจดหมายเหตุโดย นิโกลาส์ แชรแวลส์ ที่บันทึกไว้ว่า

“..พลเมือง..ประเทศสยาม มีมากทั้งในที่ราบและตามชายน้ำ...เป็นคนต่างด้าวเสียกว่าหนึ่งในสาม..พื้นเพดั้งเดิมเป็นคนลาวและคนมอญ ซึ่งคนสยามจับเป็นเชลยศึกและกวาดต้อนเข้ามาในราชอาณาจักรเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว...ปะปนเข้ากับคนสยาม จนยากที่จะพิจารณาเห็นความแตกต่างกันได้... สังเกตเห็นว่าพวกผู้ชายมักจะนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีแดงและตัดผมสั้นเหนือท้ายทอยกว่าคนสยาม.. คนต่างด้าว..เหล่านี้ยังคงรักษาภาษาของตนไว้ มีบางคนที่ไม่พูดภาษาสยาม แต่ก็ยังมีสำเนียงแปลกเพี้ยน..อยู่”²

มองหาร่องรอยและการตีความภาพภูมิทัศน์สยามตามที่แชร์แวร์เห็น เป็นภูมิทัศน์ของพลเมืองกลุ่มหนึ่งที่ทั้งร่วมอยู่และแตกต่างในตั้งแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (-พ.ศ. 2231) ผ่านยุคสมัยที่เรากำลังพูดถึงในบทความ (พ.ศ. 2360-2383) จนวาระปัจจุบัน (พ.ศ. 2554) ก็เป็นไปได้มากที่จะมีจุดกำเนิดเก่าแก่กว่าหรือมากมายกว่ารอบคอบที่เราใช้พิจารณากันอยู่ กล่าวเฉพาะลาวเวียงและลาวครั้ง จากการค้นคว้านี้ผู้เขียนเห็นว่าควรผนวกเป็นหน่วยศึกษาเดียวกัน

เราควรพิจารณาคำถามของ Stuart Hall ที่ว่า “หากอัตตลักษณ์ไม่ได้มีกระบวนการเชิงเส้นตรงหรือเป็นเส้นที่แตกแยกแตกหัก จากจุดกำเนิดที่แตกแยกแตกต่าง แล้ว เราจะทำความเข้าใจกับกระบวนการก่อร่างสร้างอัตตลักษณ์ได้อย่างไร?”³ (Hall, ‘Cultural Identity and Diaspora’ in Framework(36): 226) อันที่จริงฮอลล์เองก็ได้สนทนาเสนอแนวทางเลือกของเขาไว้ด้วยว่า

“บางที่แทนที่จะเข้าใจความคิดเรื่องอัตตลักษณ์ในฐานะความจริงสมบูรณ์ที่วัฒนธรรมใหม่นำมาใช้ปฏิบัติการแล้วนำเสนอ นั่น ทว่าเราควรพิจารณาอัตตลักษณ์ในฐานะผลิตผลซึ่งไม่มีวันแล้วเสร็จอยู่ในสายการผลิตอยู่ตลอด ทั้งยังคงสร้างตัวสร้างตนอยู่ไม่จบสิ้นท่ามกลางการนำเสนอ มุมมองนี้สร้างประเด็นปัญหาสนใจต่อการนิยามอัตตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่อิงกับกระบวนการสร้างอำนาจอย่างยิ่งและอ้างความจริงอย่างยิ่ง” (Ibid: 222)

หรือเราอาจมองหาแนวทางเข้าใจคำถามของฮอลล์ในมุขวัฒนธรรมศึกษา จากมุขมานุษยวิทยาอย่าง Edmund Leach และ Frederic Barth⁴ ที่ว่าลักษณะทางชาติพันธุ์มิใช่สิ่งที่เกิดจากธรรมชาติหรือสายโลหิต หากเป็นกระบวนการ

ที่เกิดจากการหล่อหลอม ก่อรูปขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งนำมาสู่การศึกษาเรื่อง กลุ่มชาติพันธุ์ ความมีสำนึกทางชาติพันธุ์ พรหมแดนทางชาติพันธุ์ ซึ่งมีได้เกิดจากลักษณะทางพันธุกรรม หากแต่อาศัยการเลือกหยิบยกลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร บ้านเรือน ขนบธรรมเนียม มาเป็นเส้นแบ่งแยกความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งออกจากอีกกลุ่มหนึ่ง ลักษณะเหล่านี้สามารถแปรผันตามสถานการณ์และเคลื่อนไหวได้เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไป” ซึ่งก็มองเช่นนั้นได้และควรได้รับการพิจารณาให้กว้างขึ้นจากมุม “ชุมชนจิตรกรรม” ของ เบน แอนเดอร์สัน” ส่วนผู้เขียนเคยเข้าใจผ่านคำว่า “เชิงสัมพันธ์” และ “สะท้อนคิด” สอดคล้องกับข้อสังเกตจากการศึกษาภาคสนามที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์นี้ที่ว่า “พวกเขาสามารถเลือกอพยพย้ายถิ่นไปมาได้อย่างอิสระ เมื่อเทียบกับไพร่ทาสซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในช่วง พ.ศ 2300-2400” (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2529)

หนึ่งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับไท-ลาวคังในบทความนี้ได้ใช้ฐานความรู้ของบังอร ปิยะพันธุ์ เป็นหลักเริ่มต้น แม้การศึกษาจะสร้างสมมุติฐานที่หักล้างกับสมมุติฐานต้นทาง แต่มิได้หมายถึงการลดทอนคุณค่าของงานวิชาการประวัติศาสตร์นิพนธ์ต้นทาง ตรงกันข้ามผู้เขียนยังคงเห็นว่าเป็นงานที่ให้ภาพรวมภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม และสังคมสัมพัทธภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ได้เป็นอย่างดี ยากที่จะหาเอกสารใดในบริบทเวลานั้นจะให้ได้ครบถ้วนเท่าการอ้างอิงอันประณีตมีระบบทางวิชาการทำให้การศึกษาย้อนรอยที่ผู้เขียนศึกษากระทำตามได้สะดวก ทั้งไม่ควรลืมด้วยว่าช่วงระยะเวลาที่ศึกษาที่แตกต่างกันก็มีบริบทสภาพของข้อมูลที่อาจแตกต่างกันด้วย โดยเฉพาะจำนวนเอกสารที่แล้วเสร็จจากการคัดตรวจสอบสำเนาของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

อย่างไรก็ดีระหว่างที่ยังไม่มีหลักฐานใหม่มาเปลี่ยนแปลงหักล้างบทความนี้ ในขณะนี้สมควรถือว่าเคยมีเมืองภูคังอยู่หรือเคยอยู่ในแขวงเมืองพิษณุโลก ท่ามกลางชุมชนชาติพันธุ์ภาษาสำเนียงหลวงพระบางในบริเวณระหว่างฝั่งขวาแม่น้ำโขงจรดแม่น้ำน่านไปก่อน บทความนี้ไม่ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในตัวเอง แต่เป็นวินิจฉัยว่าความรู้เก่าใดหมดอายุจนอาจอันตรายต่อสุขภาพทางวิชาการ อย่างไรก็ตามการบริโภคโดยปราศจากการวินิจฉัย แม้ความรู้ที่ยังไม่หมดอายุก็อาจนำอันตรายได้เช่นกัน เป็นความคิดที่ผู้เขียนหยิบยืมจากไพศาล เทพวงศ์ศิรีรัตน์ และจบพันธกิจของ “การศึกษาแบบองค์รวม” แบบหนึ่งของโครงการวิจัยในสวนไท-ลาวภูคัง/ครั้ง/คลั่ง/ครั้ง ในระยะนี้แต่เพียงเท่านี้

เชิงอรรถ

¹ สำเนาจากต้นฉบับเดิมเป็นเช่นนี้ -๐ รางครานี ทานพระราชเสนาทำๆแล้ว ไกราบเรียน พณสมุหนายกแล้วๆ สิ่งว่าใหม่ไปตามรางนี้เทีย๐-

(ตอนต้นชาติ) (หน้า 2 ของต้นฉบับ) ไปคิดราชการอยู่ที่เมืองอุดมมีไชย พญาปลัดว่าได้อาเจ้าหลวงทั้งไทกองทัพอและคันทือหลายกับครอบครัวรับพระราชทานก็ได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้านว ใดเข้าเมืองรื้อเสนาเดิมบาง แล้วได้นำความกับเจ้าพญาอินเดชาๆ สิ่งว่า เถิงกรมการจับประหารบางก็ได้ขึ้น พญาปลัดอ้างว่าได้อาหลวงจ่ายกองทัพอเมืองครั้ง

เจ้าพญาอินเดชา ออกไปสืบราชการก็เห็นนารหลายปีเจ้าเอาหลวงจ่ายตามใดจ่ายก็ไม่แจ้ง แต่ทางว่าเจ้าพญาอินเดชาเข้าเมืองพรตบอง ก็ว่าพญาปลัดผู้เข้าหลวงไปรับพระราชทาน ก็หาญแต่พญาปลัดคันทือยอม กรมการขุนหมื่นราชกรก็ขึ้นหลายคันท เจ้าพญาอินเดชาได้ตั้งบาญชีขึ้นว่า พญาปลัดกรมการเบิกเข้าไปจ่ายไท กองทัพ พญาปลัด/พระยกรบัต จะเอาเจ้าจวนเข้าทือจ่ายไทกองทัพอเจ้า มา กลับเกลื่อนเขารายขึ้นนั้นก็เห็นจนควร พญาปลัด/พระยกรบัต บอกเข้าไปก็แต่ 2 คันท พญาอินเดชาขึ้นไชยเข้าหลวงกรมการก็ไม่มีไปบอกเขาไปด้วย ไท พญาปลัด/พระยกรบัต กรมการราชกรเร่งรัดหาเข้ารายขึ้นมาดวงขึ้นดวงไว้ให้ครบจำนวนมีราชการคุกคามมาประการใดก็ได้เอาเข้าจ่ายกองทัพอโดยสะดวกสวามณวัน ๕๙ ๑๒ คำบิวกไท 10 ศก ๐-

-๐รางครานี พราชเสนา/หลวงศรีเสนา ทำๆ แล้วได้เข้าไปถวายพรเจ้าน้องยาเอกรัณหลวงวังษาธิราชสนิจแล้วไปรดเกล้าว่าสิ่งว่าใหม่ไปตามรางนี้เทีย แล้วได้อาไปไกราบเรียน พณสมุหนายกก็จวนแล้ว ๐-

² นิโกลาส์ แชรแวส, ประวัติศาสตร์ธรรมเนียมและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช), แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (สำนักพิมพ์ศรีปัญญา : นนทบุรี, 2550), หน้า 71-72.

³ Cultural identities are the points of identification, the unstable

points of identification or suture, which are made, within the discourses of history and culture. Not an essence but a positioning. Hence, there is always a politics of identity, a politics of position, which has no absolute guarantee in an unproblematic, transcendental 'law of origin'.....If identity does not proceed, in a straight unbroken line, from some fixed origin, how are we to understand its formation? (226)

⁴ Perhaps instead of thinking of identity as an already accomplished fact, which the new cultural practices then represent, we should think, instead, of identity as a 'production', which is never complete, always in process, and always constituted within, not outside, representation. This view problematises the very authority and authenticity to which the term, 'cultural identity' lays claim. (222)

⁵ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์, หนังสือรวมบทความการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 2 เรื่องชาติและชาติพันธุ์วิถีและความหลากหลายในโลกปัจจุบัน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร : กรุงเทพฯ, 2547), หน้า 6 - 7.

⁶ บทความวิเคราะห์ทางทฤษฎีความเป็นชาติพันธุ์ที่ตีพิมพ์ได้แก่บทความของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี เรื่อง "ความอีหลักลือของมโนทัศน์ชาติพันธุ์ (The Predicament of Ethnicity)" และ "บททวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์" ของ จวีร์วรรณ ประจวบเหมาะ ส่วนตัวอย่างกรณีงานวิจัยที่นำเอาทฤษฎีไปใช้ ได้แก่ "บ้านของชาวสืตดินถิ่น", ถนนหนทาง การรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน และกิจการร้านอาหารไต้ในหมู่บ้านย่านชานเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา" ของ วสันต์ ปัญญาแก้ว

⁷ Benedict Anderson, *Imagined Communities : Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, org. 1983

⁸ ผู้เขียนได้เคยเสนอประเด็นนี้ไว้อย่างละเอียดในบทความชื่อ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย้อนคิด : การแสวงหาทฤษฎีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เกิดศิริ. ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการเคลื่อนย้ายมาสู่ประเทศไทย. หน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 7. (ก.ย. 2553 - ส.ค.2554) : 83 - 132.
- แกรนท์ ฮีแวนส์. ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์. แปลโดย ศุภกิจ เฮอร์มอนต์, เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2549.
- ชนัญ วงษ์วิภาดา. ลาวครั้ง : การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม Lao Krang : A Study of Local History and Acculturation. นครปฐม : ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ ชำมญคมัยกับการศึกษาในสังคมไทย. ใน ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- แดน พุ่มจำปา และ วันทา เมื่อภมือง. วัฒนธรรมไทเวียงผาพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย, 2552.
- นิโกลาส์ แชรแนส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช). แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2550.
- บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ The Lao in Early Bangkok. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกาญจน์ ละอองศรี (บก.), กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.
- บัววัน วังศิริ. อัศจรรย์ลวดลายหลวงพระบาง : การผลิตข้าววัฒนธรรมผ่านพิธีกรรมนางเทียม. ไทยศึกษา 1, 1 (กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม 2548) : 119 - 137.
- เบน แอนเดอร์สัน. ชุมชนจินตกรรม : บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. ความอึดลือเลื่องของมโนทัศน์ชาติพันธุ์ ในสังคมศาสตร์ 10, 1 (2550).
- ประมวล พิมพ์เสน. ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) บันทึกประวัติศาสตร์การจัดการปกครองของไทยในอดีต เรื่องลำดับหัวเมืองลำดับตำแหน่ง และลำดับผู้รับราชการหัวเมือง. ขอนแก่น : ศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย, 2544.
- พิรศักดิ์ ชัยไธสุข. ชาติเสือไร้ลาย. กรุงเทพฯ : มติชน, 2551
- โพธิ์ชัย อยบชัย. ครั้ง. RIST-AT Regional Information Service Centre for Southeast Asia on Appropriate Technology (July- August 2003).
- มยุรี ถาวรพัฒน์และ เอมอร เขาว์สวน. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย : ลาวครั้ง. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548.
- โยชิยุกิ มาซุฮารุ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 - 17 จาก "รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป" ไปสู่ "รัฐกึ่งเมืองท่า". กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.
- รังสรรค์ จันต๊ะ. บ้าน ไหล่ง และเมือง เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.
- เรืองเดช บันเขื่อนขัติย์. เรียนภาษาลาวเบื้องต้น. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. ถนนหนทาง การรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน และกิจการร้านอาหารโคในหมู่บ้านย่านชานเมืองเชียงใหม่ สืบสองบ้านนา ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการปาก-ท้องของกิน จริยธรรมและการเมืองเรื่องอาหารการกิน, หน้า 220 - 251. 25 - 27 มีนาคม 2553.
- ศรีศักร วลัยโกตม. ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.
- ศรัณย์ สมันศิริ. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย้อนคิด : การแสวงหาทฤษฎีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง ใน เอกสารการประชุมวิชาการ ISACS2009, เชียงใหม่ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, สมุดไทยคำ เลขที่ (10) ร่างสุภาษักรถึงเมืองเวียงจันทน์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร จ.ศ. 1179, พ.ศ.2360
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, สมุดไทยคำ เลขที่ (14), บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. 1177, พ.ศ. 2358
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. รายการบัญชีจดหมายเหตุรัชกาลที่สาม ระหว่างจ.ศ. 1200 - 1212
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เลขที่ (10) ร่างสุภาษักรถึงเมืองเวียงจันทน์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร จ.ศ. 1179, พ.ศ. 2360, คัดสำเนา 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532และ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2513
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ (21) บัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง จ.ศ. 1192, คัดสำเนา 7 ธันวาคม 2527
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. สำเนาจดหมายเหตุสมุดไทยคำ (14), บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ. 1177, พ.ศ. 2358, คัดสำเนาสอบทานสำเนา 29 ธันวาคม 2526

สัมภาษณ์

สุวิทย์ อิศราศวัต. ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร. กรุงเทพฯ : มติชน, 2548.

สุวิทย์ อิศราศวัต. ประวัติศาสตร์ลาว 1779 - 1975. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2543.

เสาวภา พรศิริพงษ์,พรทิพย์ อุดมรัตน์,อภิญา บัวสรวง,ดวงพร คำคุณวัฒน์ และ ขวัญจิต ศติวงศาโรจน์. วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548.

Hall Stuart. Cultural Identity and Diaspora. Framework (no. 36) : 222 - 237.

นิวัฒนากร ศรีพรหมา, 11 มิถุนายน 2553 และ 14 กุมภาพันธ์ 2554
เกรียงไกร เกิดศิริ วีระ อาโนลัก นพดล ตั้งสกุล และทรงยศ วีระทวีมาศ.

วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ 2553

Reinvestigation on Tai-Lao PhuKang/Krang/Klang : Location, History and Methodology

Saran Samantararat

Faculty of Architecture, Kasetsart University

Abstract

This paper is a part of production of subgroup research under 'Holistic Study for the Adaptability in the Different Context of Tai-Lao Ethnic in the Central Region Basin of Thailand' supported by three members, the Thailand Research Fund, Office of the Higher Education Commission and Kasetsart University. Led and belonged to Professor Emeritus Ornsiri Panin on behalf of her '2009 Outstanding Professor Research Fund'.

The main idea aims to reinvestigate, review and redefine a few independency documentations, especially, the Siamese chronicles, on 'Tai-Lao (*Phu*) /*Krang/Klang*' in term of ethnic group same as *Laoluangprabang* in term of linguistic group by reinterpreted on the chronicles in Rama II-Rama III regimes of *Rattanakosin* period following former study references, emphasis to proof and choose the most reasonable one from paradoxical two hypothesis about the location of *MuangPhuKrang*. The first extensively hypothesis consisted that the place is on the left side of Mekong River referred from Rama III Chronicles. The second hypothesis presented, the problematic location probably sitting on the periphery of *Phitsanulok* precinct.

The result confutes the first and supports the second hypothesis. Matching to Linguistic view, found that *Luangphrabang* dialect speaking in *Phitsanulok*, *Phetchabun*, Loei, from right side of Mekong River to Nan River in Thailand.

Also from Economics History view, found that 'lac' (from local insect *Krang* -*Laccifer lacca* Kerr-), which collected in this area, had been important export goods since early Ayutthaya period. Last supporting data come from '*Tamniab HuaMuang RC. 118* - List of Provinces 1900' an official documentary in King Rama V regime insist that '*MuangPhukang*' existing in *Phitsanulok* precinct.

According to the historical context, forestry goods collective and merchandise brought ethnolinguistic people settle here and there for a long time. The ethnic vernacular architectural research must overcome the static boundary of Nationality by considerate, new ceiling of relativity theoretical concepts which expand the explanation power for complicated complexity context until now such as Diasporas, cultural identity, ethnicity consciousness from Cultural Study, Ethnicity Anthropology. Most of all, to testify any knowledge for its expired date before use, are necessary.

Keywords : Location, Tai-Lao, *PhuKang/Krang/Klang*, *Luangprabang* - dialect, ethnolinguistic, *Rattanakosin* chronicles, export forestry goods.